

ԿԱՐԾԻՔ

Ը.00.01 «Տնտեսագիտության տեսության և տնտեսագիտական մտքի պատմություն» մասնագիտությամբ տնտեսագիտության թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման համար ներկայացված Հրաչյա Մարատի Մարգարյանի «Մարդկային կապիտալը տնտեսական անվտանգության և տնտեսական մրցունակության համատեքստում» թեմայով ատենախոսության վերաբերյալ

Ատենախոսության թեմայի արդիականությունը

Մարդկային կապիտալը շարունակում է մնալ բուռն քննարկումների առարկա, սակայն տեսական հիմքերի վրա դրվեց անցյալ դարի կեսերից, երբ աշխատանքային ռեսուրսը սկսվեց դիտարկվել կապիտալին բնորոշ հատկանիշների տեսանկյունից: Տնտեսագետները շեշտադրումներ էին մարդկային կապիտալի որակական կազմը, **ԿԱՄՈՒԼՅՐ և Օգտագործման արդյունավետությունը ներառյալ՝ վերարտադրման խնդիրները:** Այսօր, մի շարք տնտեսագետներ մարդկային կապիտալը դիտարկում են տնտեսական անվտանգության և տնտեսական մրցունակության համատեքստում, քանի որ ակնհայտ է, որ մարդն է եղել ու շարունակում է մնալ տնտեսության զարգացման առանցքային ռեսուրսը: Մարդն է կառավարում ցանկացած պետության տնտեսական և սոցիալ-քաղաքական ռեսուրսերը թե միկրո-, թե մակրոտնտեսական տեսանկյունից:

Փաստենք, որ մարդկային կապիտալը ցանկացած պետության և՛ կառավարիչն է, և՛ տնտեսության շարժիչ ուժը, և՛ պետության տնտեսական գործունեության արդյունքները: Ուստի, գլոբալացման այսօրվա պայմաններում, ինքնիշխանության ձգտող ցանկացած պետության համար խիստ կարևոր է կուտակված մարդկային կապիտալի ներուժի օգտագործումն՝ ի նպաստ երկրի տնտեսական անվտանգության ապահովման և տնտեսական մրցունակության ամրապնդման, մարդկային կապիտալ - տնտեսական անվտանգություն - տնտեսական մրցունակություն եռակողմ փոխառնչության ապահովման նպատակով:

Ուստի, կարևորվում է նաև մարդկային կապիտալի, տնտեսական անվտանգության և մրցունակության ցուցանիշների փոխկապակցումը, որով բացահայտվում է մարդկային կապիտալի որակական ու քանակական փոփոխությունների ներազդեցությունը երկրի անվտանգային և մրցակցային բաղադրիչների վրա, որը և հանգեցնում է մարդկային կապիտալի բավարար սահմանների գնահատմանը՝ երկրի անվտանգային և մրցակցային անհրաժեշտ մակարդակներն ապահովելու համար:

Հարկ է նշել, որ մարդկային կապիտալի գնահատման տեսամեթոդաբանական ուղղությունները, դրանց քննարկումները և լուծման ուղիների առաջադրումները տեղ

են գտել ինչպես օտարերկրյա տեսաբանների, այնպես էլ հայազգի հետազոտողների աշխատություններում: Սակայն մարդկային կապիտալի գնահատման հիմնախնդիրները տնտեսական անվտանգության և տնտեսական մրցունակության համատեքստում դեռևս իրենց խորքային լուծումները չեն գտել հետազոտություններում, որն էլ կանխորոշել է ատենախոսության թեմատիկ ուղղվածությունը և կատարված հետազոտության արդիականությունը, նաև խնդրո առարկայի հրատապությունը:

Հետազոտության նպատակը և հիմնական խնդիրները

Հետազոտության նպատակն է մշակել և ներկայացնել ՀՀ-ում մարդկային կապիտալի գնահատման մեթոդաբանություն՝ ելնելով երկրի տնտեսական անվտանգության և մրցունակության նպատակադրումներից:

Ըստ հետազոտության նպատակի՝ ատենախոսությունում առաջադրվել են հետևյալ խնդիրները.

- ելնելով մարդկային կապիտալի վերարտադրման և հատույցի առանձնահատկություններից՝ բնութագրել տնտեսական անվտանգության, մրցունակության և մարդկային կապիտալի եռակողմ գործոնային փոխառնչության շրջանակը,
- մարդկային կապիտալի փոփոխման վարքագծային վերլուծությունների հիման վրա առաջարկել մարդկային կապիտալի պաշարի չափման և գնահատման մեթոդաբանություն,
- մարդկային կապիտալի գնահատման տեսամեթոդաբանական մեկնաբանումների արդյունքում ներկայացնել կուտակված մարդկային կապիտալի չափման նոր մոտեցումներ,
- համադրելով մարդկային կապիտալի ձևավորման և օգտագործման արդյունավետությունը՝ տնտեսության անվտանգության և մրցունակության համատեքստում մշակել համաթիվ ու դրանով իսկ մարդկային կապիտալի որակական փոփոխությունների արդյունքները փոխկապակցել երկրի անվտանգային, մրցակցային և կայուն զարգացման միտումներին,
- մշակել մարդկային կապիտալի կուտակման համարժեքության գնահատման մեթոդաբանություն, որով հնարավորություն կստեղծվի՝ կանխարգելելու մարդկային կապիտալի որակական բնութագրիչների անկման ռիսկերը երկրի տնտեսական անվտանգային և մրցունակության հավասարակշռության խախտման տեսանկյունից:

- առաջարկել մարդկային կապիտալի օգտակարության ներուժի գնահատման մեթոդաբանություն, որն էլ հնարավորություն կտա՝ հստակեցնելու մարդկային կապիտալի անհրաժեշտ ու բավարար սահմանները և երկրի տնտեսական անվտանգային ու մրցակցային համատեքստում իրականացնելու մարդկային կապիտալի օգտագործման հատույցի գնահատումները:

Ատենախոսության կառուցվածքը և բովանդակությունը

Ատենախոսությունը բաղկացած է ներածությունից, երեք գլխից, եզրակացությունների և առաջարկությունների բաժիններից, օգտագործված գրականության ցանկից և հավելվածներից: Աշխատանքում ներառված են 23 գծապատկեր և 19 աղյուսակ: Նյութը շարադրված է 119, օգտագործված գրականության ցանկը՝ 9, իսկ հավելվածը՝ 2 էջերում (ընդամենը՝ 130 էջ):

Ներածությունում հիմնավորվել է թեմայի արդիականությունը, սահմանվել են հետազոտության նպատակը և խնդիրները: Ներկայացվել են հետազոտության օբյեկտը և առարկան, տեսական և տեղեկատվական հիմքերը, գիտական նորույթը և ստացված արդյունքների գիտագործնական նշանակությունը:

Հետազոտության առաջին՝ **«Մարդկային կապիտալի, տնտեսական անվտանգության և մրցունակության տեսամեթոդական հիմքերը»** գլխում քննարկվում են մարդկային կապիտալի տնտեսագիտական բնութագրումները և դրսևորման առանձնահատկությունները: Ցանկացած համակարգ, իր կայուն գործունեության և անխափան զարգացման համար պահանջում է անվտանգային երաշխիքներ: Բացառություն չէ նաև տնտեսական համակարգը, որի առանցքում կանգնած է մարդը՝ իր կենսապահովման պահանջմունքներով և զարգացման հավակնություններով: Մարդկային կապիտալը՝ իր կուտակման և օգտագործման դրսևորումներով, տնտեսական անվտանգության ապահովման առնչությամբ բազմաբնույթ արդյունքներ է երաշխավորում, ուստի անհրաժեշտություն է առաջանում վերլուծելու անվտանգային խնդիրների և մարդկային կապիտալի փոխառնչության շրջանակը:

Հետազոտության երկրորդ՝ **«Մարդկային կապիտալի գնահատման և իրացման գործոնային հիմնախնդիրները»** գլխում ներկայացվում է մարդկային կապիտալի փոփոխման վարքագծային վերլուծությունը տնտեսական անվտանգության և մրցունակության համատեքստում:

Հետազոտության երրորդ՝ «Մարդկային կապիտալի իրացման հեռանկարները տնտեսական մրցունակության բարձրացման և տնտեսական անվտանգության ապահովման համատեքստում» գլխում քննարկվում են մարդկային կապիտալի օգտակար ներուժի գնահատման և իրացման հեռանկարները ՀՀ-ում: Այս առումով, տնտեսական անվտանգության և մրցունակության համատեքստում ատենախոսի կողմից առաջարկվում է մարդկային կապիտալի օգտակար ներուժի գնահատումը ներկայացնել երկու հիմնական բաղադրիչներով՝ կապիտալի կուտակման և օգտագործման գնահատումներով:

Մարդկային կապիտալի օգտակար ներուժ = կապիտալի կուտակումից ակնկալվող արդյունքներ + կապիտալի օգտագործումից ակնկալվող արդյունքներ:

Ստացվում է այնպես, որ մարդկային կապիտալի օգտակար ներուժն իր մեջ գեներացնում է այն հնարավորությունները, որոնցով ձեռք են բերվում երկրի տնտեսական անվտանգության և տնտեսական մրցունակության ամրապնդման երաշխիքներ: Եվ ամենևին էլ պարտադիր չէ, որ մարդկային կապիտալի ներուժն իր արդյունքներով դրսևորվի ժամանակի կոնկրետ պահին: Այն կարող է ունենալ ոչ միայն մարտավարական, այլ ռազմավարական նշանակություն՝ միտված լինելով երկրի տնտեսական անվտանգության և մրցունակության մակարդակների բարելավմանը տեսանելի ապագայում:

Աշխատանքի հիմնական գիտական արդյունքները և գիտագործնական նշանակությունը

Ատենախոսի կողմից ներկայացված ատենախոսության հիմնական գիտական արդյունքներն ու սորոյթը կայանում են հետևյալում.

1. Տնտեսական մրցունակության և անվտանգության համատեքստում մարդկային կապիտալի փոփոխման վարքագծային վերլուծությունը ցույց է տալիս մարդկային կապիտալի կուտակման ներդաշնակության կարևորությունը՝ համահունչ տնտեսական անվտանգության և մրցունակության ապահովման պահանջներին, երբ մեղմվում են կապիտալի փոշիացման ռիսկերը, և բարձրանում է աշխատանքային ռեսուրսների օգտագործման արդյունավետությունը: Բացի այդ, մարդկային կապիտալում կատարվող ներդրումների ռեսուրսահատույցի գնահատումներին զուգահեռ՝ կարևորվում է նաև կապիտալի կուտակման արդյունավետության գնահատումը՝ Էական տեղ հատկացնելով մարդկային կապիտալի հատույցի

նկատմամբ տնտեսական անվտանգության և մրցունակության հավելածի առաջանցիկությանը:

Առաջնային է համարվում նաև մարդկային կապիտալի կուտակման վարքագծային փոփոխության ազդեցության գնահատման անհրաժեշտությունը տնտեսական անվտանգության և մրցունակության ամրապնդման համատեքստում՝ գնահատելով մարդկային կապիտալի ազդեցությունը տնտեսական անվտանգային և մրցակցային բաղադրիչների որակական բարելավումների վրա:

2. Մարդկային կապիտալի պաշարի չափման և գնահատման համար առաջարկվել է մեթոդաբանություն, որը հնարավորություն է տալիս:

Առաջին. ձևավորել համադրելի դաշտ մարդկային կապիտալը ներկայացնող առանձին բաղադրիչների համար՝ գործակիցների համախմբման միջոցով կատարելով մարդկային կապիտալի համապարփակ արժևորում: Գործակիցների կիրառումը հնարավորություն է տալիս ստանալու [0-1] միջակայքով ցուցիչներ և հեշտացնում է տարասեռ ցուցանիշների համադրումը և ներառումը մարդկային պաշարի ընդհանրական համաթվում: Ընդ որում, որքան նպատակադրումների հասանելիության հենքով մարդկային կապիտալի պաշարի գծով հաշվարկված համընդհանուր համաթիվը մոտենում է 1,0-ին, այնքան մեծանում է կապիտալի արժևորումը:

Երկրորդ. կիրառել մարդկային կապիտալը արժևորող բաղադրիչների լայն շրջանակ տնտեսական աստիճանակարգի բոլոր հարթություններում: Այս պարագայում մարդկային կապիտալի գնահատումը դառնում է առավել հիմնավոր այն առումով, որ այն հաշվի է առնում ոչ միայն տնտեսական, այլև սոցիալական, մշակութային, բարոյահոգաբանական, առողջ ապրելակերպի նորմերը, որոնց փաստացի իրացումը հասարակության կողմից 0-1,0 սանդղակով գործակիցներով է չափվում՝ ձևավորելով համեմատական վերլուծության ու համադրելիության դաշտ:

Երրորդ. նպատակադրումների հասանելիության հենքով մարդկային կապիտալի պաշարի արժևորումը տնտեսական աստիճանակարգի յուրաքանչյուր մակարդակում հնարավորություն է ստեղծում վերլուծելու, թե կոնկրետ որ մակարդակում են առավել արդարացվում կապիտալի օգտագործումից հասարակության սպասումները:

3. Առաջարկվել է տնտեսական կայունության պաշարի համաթիվ, որը համադրում է մարդկային կապիտալի ձևավորման և օգտագործման արդյունավետությունը տնտեսության անվտանգության և մրցունակության համատեքստում: Ընդ որում, տնտեսական կայունության պաշարի համաթիվի ձևավորումը առաջարկվում է իրականացնել մարդկային կապիտալի պաշար, տնտե-

սական անվտանգության պաշար, տնտեսական մրցունակության մակարդակի պաշար համաթվերի համակցմամբ, որը նախ և առաջ կարևորվում է հենց այն հանգամանքով, որ մարդկային կապիտալի որակական փոփոխությունների արդյունքները ուղղակիորեն փոխկապակցվում են երկրի անվտանգային, մրցակցային և կայուն զարգացման միտումների հետ: Մարդկային կապիտալը դիտարկվում է ոչ միայն ազգային հարստության ընդլայնման, այլև երկրի տնտեսական կայունության պաշարների բացահայտման տեսանկյունից:

4. Առաջարկվել է տնտեսական անվտանգության և մրցունակության համատեքստում մարդկային կապիտալի կուտակման համարժեքության գնահատման մեթոդաբանություն՝ հիմնված հաշվեկշռման սկզբունքի վրա: Այս դեպքում անվտանգային և մրցակցային գործոնները փոխազդեցության մեջ են դիտարկվում մարդկային կապիտալի հետ: Եվ եթե խախտվում է մարդկային կապիտալի համարժեքությունը, այսինքն անհրաժեշտ և բավարար կուտակման մակարդակը, ապա այն տնտեսական անվտանգային և մրցակցային մակարդակների անկման ռիսկերի ձևավորման ազդակներ է հաղորդում:

Յետևաբար, մարդկային կապիտալի կուտակման համարժեքության գնահատումը տնտեսական անվտանգության և մրցունակության համատեքստում առաջարկվում է դիտարկել երկրի տնտեսական կայունության անհրաժեշտ պաշարի ապահովման տեսանկյունից: Այս առումով կարևորվում է մարդկային կապիտալի, տնտեսական անվտանգության և տնտեսական մրցունակության պաշարների համաթվերի որոշումը և դրանց փոխկապակցմամբ տնտեսական կայունության համաթվի ձևավորումը, որով հնարավորություն է ստեղծվում վերջինիս վրա մարդկային կապիտալի կուտակման ազդեցության չափաբաժնի ներգործության գնահատման համար:

5. Առաջարկվել է կիրառել մարդկային կապիտալի օգտակարության ներուժի գնահատում, որը թույլ կտա մի կողմից որոշել մարդկային կապիտալի բավարար սահմանները երկրի անվտանգային և մրցակցային անհրաժեշտ մակարդակներն ապահովելիս և քայլեր ձեռնարկել երկրի ներսում կուտակված կապիտալի փոշիացման ռիսկերի կանխարգելման ուղղություններով: Մյուս կողմից այն թույլ կտա իրականացնել մարդկային կապիտալի օգտագործման հատուկի գնահատումներ երկրի տնտեսական անվտանգային և մրցակցային ոլորտներում և դրանով իսկ հնարավորություններ ստեղծել տնտեսության տարբեր հատվածներում մարդկային ռեսուրսների առավելագույն բաշխումների ուղղությամբ:

6. Առաջարկվել է նաև կազմակերպել մարդկային կապիտալի որակական բնութագրիչների մշտադիտարկում երկրի տնտեսական անվտանգության և

մրցունակության ամրապնդման տեսանկյունից այնպես, որ բացահայտվեն մարդկային կապիտալի արդյունավետ վերարտադրման և օգտագործման ուղիները՝ ի նպաստ երկրի կայուն զարգացման հավակնոտ ծրագրերի իրականացման:

Դիտողություններ ատենախոսության վերաբերյալ

Մինչ ատենախոսության բուն դիտողություններին անցնելը, ևս մեկ անգամ փաստենք, որ հեղինակին հաջողվել է՝ իր կողմից ընտրված թեմայով, նոր մոտեցում ներկայացնել համապատասխան պատճառահետևանքային հիմքերի գնահատմամբ: Գովելի է նաև այն փաստը, որ հեղինակը չի անտեսել այս թեմայով հայտնի հայ տնտեսագետների աշխատությունները:

Այնուամենայնիվ, **ինչպես** ցանկացած **ինքնուրույն** աշխատանք, ատենախոսությունը զերծ չէ թերություններից, որոնցից էականներն են.

- Գծապատկեր 3.1.2-ը լիարժեք չի ներկայացնում աշխատանքում հեղինակի կողմից քննարկված տրամաբանական շղթան:
- Աշխատանքում կարելի էր նաև դիտարկել Համաշխարհային մրցունակության ցուցանիշը, որը Համաշխարհային տնտեսական ֆորումի կողմից է հրատարակվում և ընդգրկում է ավելի քան 145 երկիր: Այս ցուցանիշն ընդգրկում է ատենախոսության թեմայի հետ առնչվող երեք ենթացուցանիշ՝ առողջապահություն և տարրական կրթություն, բարձրագույն կրթություն ու վերապատրաստումներ, և արդյունավետ աշխատաշուկա:
- Աշխատանքն էլ ավելի կհարստանար, եթե հեղինակը նաև անդրադարձ կատարեր Մ.Պորտերի «Ադամանդի» սկզբունքին, որտեղ նույնպես կարևորվում է մարդկային կապիտալի որակական և քանակական հատկանիշները՝ երկրի տնտեսական մրցունակության բարձրացման համատեքստում:
- Աշխատանքում նկատվում են նաև մի շարք տեխնիկական թերություններ, մասնավորապես.

ա/ միևնույն նշանակումների մեծատառ և փոքրատառ լինելը (Էջ 47, 85, 86 և 90)

բ/ բանաձևերի ներկայացումը՝ աշխատանքի մի մասում լատիներատառ, մյուս մասում՝ հայատառ, իսկ երրորդ մասում՝ ռուսատառ,

գ/ գծապատկեր 1.3.4-ում, աղյուսակներ 2.3.1 և 2.3.4-ի «Նշանակում» սյունում «կետ» կետադրական նշանի բացակայությունը (այսինքն՝ գրված է Q11, Q12 և այլն, այնինչ պետք է լինի Q1.1, Q1.2 և այլն),

ո/ որոշ աղյուսակներ կարելի էր ընդգրկել հավելվածների բաժնում, սակայն դրանց քննարկումը կատարվեր աշխատանքի հիմնական մասում (մասնավորապես. էջ 19-ի, էջ 27-ի, էջ 70-71-ի և էջ 86-ի) և այլն:

Այնուամենայնիվ, հեղինակը կարողացել է տալ յուրովի լուծում իր կողմից առաջադրված խնդիրներին:

Եզրակացություն

Մեր կողմից նշված դիտողությունները կրում են մասնակի բնույթ և եապես չեն կարող բացասական ազդեցություն թողնել հետազոտության արդյունքների վրա: Հրաչյա Մարատի Սարգսյանի ատենախոսությունն ունի հստակ գիտագործնական նշանակություն, իրենից ներկայացնում է ինքնուրույն հետազոտություն, որում դրված և լուծված են հանրապետության համար որոշակի կարևորություն ունեցող խնդիրներ:

Հետազոտության հիմնական արդյունքները հրապարակված են 3 գիտական հոդվածներում: Ատենախոսության սեղմագիրը համապատասխանում է ուսումնասիրության բովանդակությանը և արտացոլում աշխատանքի կարևորագույն դրույթներն ու արդյունքները:

Ընդհանուր առմամբ, Հրաչյա Մարատի Սարգսյանի ,Մարդկային կապիտալը տնտեսական անվտանգության և տնտեսական մրցունակության համատեքստում բեմայով ատենախոսությունը համապատասխանում է Հայաստանի Հանրապետությունում գիտական աստիճանաշնորհման կանոնակարգի 6-րդ և 7-րդ կետերի պահանջներին, իսկ հեղինակն արժանի է Ը.00.01 ,Տնտեսագիտության տեսության և տնտեսագիտական մտքի պատմությունե մասնագիտությամբ տնտեսագիտության թեկնածուի գիտական աստիճանի շնորհմանը:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԸՆԴԴԻՄԱՆՈՍ
տնտեսագիտության **թեկնածու, դոցենտ՝**

Ր. Վ. ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

Տիկին Յ. Հովհաննիսյանի
ստորագրությունը հաստատում եմ
ԵՊՀ գիտական քարտուղար
բանասիրական գիտությունների **թեկնածու՝**

Մ.Վ. ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

20.06.2022թ.